

Література

1. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 15.09.2010 року). - Х.: ТОВ "Одіссей", 2010.
2. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного суду України № 10 від 6 листопада 2009 р.
3. Методичні рекомендації щодо організації розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті України. / Укл О.О. Юхно, - Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2006.-88 с.
4. Вантажна та комерційна робота на залізничному транспорті. Під ред. О.Ю. Костенко, Хабаровськ, 1999. - 314 с.
5. Дерibas А.Т., Повороженко В.В., Смахов А.А. Організація вантажної і комерційної роботи на залізничному транспорті, М., 1980. - 236 с.
6. Нечаєв Г.І., Бабушкін Г.Ф. Управління вантажною і комерційною роботою, Луганськ, 2002. - 207 с.
7. Коммерческая и грузовая работа на железнодоро-

жном транспорте: Учебник В.М. Семенов, В.Н. Кустов, М.Н. Тертеров, И.И. Романова. - СПб 1995 г.

8. Правила перевозок грузов ч. 1. М.: Транспорт 1985 г.
9. Организация грузовой и коммерческой работы на ж.д. тр. Смахов.

10. Інструкція "Про порядок між органами внутрішніх справ, залізницями України і підприємствами залізничного транспорту під час виявлення крадіжок вантажу та реагування на заяви та повідомлення про такі правопорушення" затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства транспорту та зв'язку України від 30.08.2010 р. № 404/624.

*Поляков Є.В.,
кандидат юридичних наук, начальник кафедри діяльності
ОВС на транспорті та тактико-спеціальної підготовки
Одеського державного університету внутрішніх справ
Надійшла до редакції 10.09.2012*

УДК 343.85

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ НА ТРАНСПОРТІ

Баранов С. О.

Профілактика злочинів виступає пріоритетним напрямом діяльності правоохоронних органів держави, оскільки злочини є найбільш соціально небезпечними діями, які наносять шкоду життєво важливим соціальним благам, заважають становленню й розвитку основоположних суспільних відносин.

Здійснення державою політики у сфері профілактики злочинності, також і в галузі транспорту, повинно базуватися на чітко визначених напрямках і законодавчо врегульованому правовому полі України.

Сьогодні теоретичні й нормативні положення щодо здійснення профілактики та попередження злочинів оперативними підрозділами ОВС України на практиці залишаються не повністю реалізованими. Однією з причин такого стану є недосконалість чинного законодавства. Враховуючи цей чинник, ми вирішили більш докладно розглянути цю проблему, оскільки вона була й залишається актуальною як для теорії оперативно-розшукової діяльності, так і для практики.

У світовій і вітчизняній правовій науці проблемам оперативно-розшукової профілактики були присвячені фундаментальні дослідження таких вчених: А.І. Алексєєва, І.І. Басецького, Є.І. Броділовського, М.П. Водька, І.П. Козаченка, О.Г. Лекаря, Д.Й. Никифорчука, С.С. Овчинського, Г.К. Синілова, В.П. Шиєнка, О.О. Юхна.

У контексті теми нашого дослідження, слід нагадати теоретичне положення, що оперативно-розшукова діяльність - це вид діяльності, який здійснюється гласно й негласно оперативними підрозділами державних органів, уповноваженими законом, у межах їхніх повноважень за допомогою проведення оперативно-розшукових заходів з метою захисту життя, здоров'я, прав і свобод людини й громадянина, власності, забезпечення безпеки суспільства та держави від злочинних посягань [1].

У структурі спеціального запобігання злочинам розрізняють спеціально-кримінологічну профілактику, запобігання та припинення злочинів [2, 78-79]. Наявність двох останніх елементів зумовлена насамперед тим, що перед безпосереднім вчиненням злочину має місце досить тривалий процес формування особистості злочинця, його

антисоціальних поглядів, інтересів, які надалі виступають причиною злочинної поведінки.

У вітчизняній правовій науці проблеми оперативно-розшукової профілактики на початку 90-х років минулого століття досліджувалися у працях І.П. Козаченка. Він висловив одним з перших думку, що оперативно-розшукова профілактика - це самостійна форма ОРД, а саме - цілісна система оперативного контролю й профілактичного впливу щодо осіб, криміногенної обстановки (ситуації) та інших антисуспільних явищ, запобігання задуманим злочинам і тим, які готуються, з використанням оперативно-розшукових сил, засобів і методів. Оперативно-розшукова профілактика покладається на суб'єктів, які цілеспрямовано здійснюють профілактику злочинів як явну функцію, мають можливість вибирати лінію поведінки, мають у своєму розпорядженні спеціальні сили, заходи, методи й засоби профілактичного впливу. При цьому сучасним законодавством, зазначає він, оперативно-розшукова діяльність уперше визнається державно-правовою формою боротьби зі злочинністю [3, 28-29].

На думку іншого дослідника Д.Й. Никифорчука, оперативно-розшукова профілактика злочинів є врегульованою нормативно-правовими актами діяльністю оперативних підрозділів з проведення систематичного контролю за оперативною ситуацією з метою усунення причин і запобігання виникненню умов, що сприяють їх вчиненню, і виявлення осіб, від яких слід очікувати вчинення правопорушень, та здійснення на них профілактичного впливу з метою запобігання вчиненню задуманих злочинів або тих, які готуються [4, 117].

Безумовно, великим кроком у розвитку оперативно-розшукового запобігання злочинам стало ухвалення Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", що нормативно закріпив: у першій статті як завдання оперативно-розшукової діяльності пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні дії окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України; у сьомій статті - життя необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення, припинення й розкриття злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

злочинів, здійснювати профілактику правопорушень...; у п. 3 ст. 8 - для попередження, припинення й розслідування злочинів; у п. 14 ст. 8 цього закону - отримувати ... інформацію, що становить оперативний інтерес... [5]. Крім цього, статті 2, 3, 6 і 12-15 Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" закріпили також обов'язки підрозділів ГУБОЗ щодо оперативно-розшукового запобігання [6].

Аналіз і узагальнення статистичних даних і службово-аналітичних довідок дозволив виявити існуючі в практичній діяльності оперативних підрозділів ОВС України на транспорті проблеми суто правового характеру, які не дозволяють у повному обсязі реалізувати теоретичні розробки щодо профілактики та попередження злочинів. До найбільш актуальних проблем цього напрямку можна віднести наступні.

Попередження й запобігання злочинам є завданням і обов'язком підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність на транспорті, про що свідчать положення ст. 1, 7 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" [5] та п. 1.1. Положення про Департамент транспортної міліції Міністерства внутрішніх справ України, який закріплює правовий статус транспортної міліції. Департамент транспортної міліції Міністерства внутрішніх справ України є структурним підрозділом центрального апарату МВС України, який забезпечує організацію й узгодження дій органів внутрішніх справ на транспорті у боротьбі зі злочинністю, злочинними посяганнями на вантажі, припиненні правопорушень і запобіганні їм, охороні громадського порядку, захисті особистої власності й безпеки громадян на об'єктах транспорту України. Водночас п.п. б п. 3.4. покладає обов'язок на Департамент з організації та координації оперативно-розшукової діяльності підрозділів кримінальної міліції ОВС на транспорті, спрямовану на запобігання, виявлення, припинення та розкриття злочинів у сфері вантажних і пасажирських перевезень, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. У п. 3.5. Положення закріплюється обов'язок Департаменту з організації та координації роботи ОВС на транспорті з питань щодо профілактики дитячої злочинності [7].

Водночас окремі імперативні правові норми Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" не дозволяють здійснювати ОРД у всіх її формах і напрямках, тобто повноцінно, саме щодо зазначених превентивних заходів. Так, наприклад, згідно з гіпотезою ч. 1 ст. 8 Закону "Про оперативно-розшукову діяльність" спеціальні компетентно-функціональні права суб'єктів ОРД можуть використовуватися ними лише за наявності підстав, передбачених у ст. 6 цього ж Закону.

Відповідно до ч. 3 ст. 6 Закону забороняється проведення оперативно-розшукових заходів при відсутності підстав, зазначених у ч. 1 цієї статті. До того ж без заведення оперативно-розшукової справи проведення оперативно-розшукових заходів забороняється (ч. 3 ст. 9 Закону). Але не йдеться лише про оперативно - розшукові заходи. Закон вимагає, щоб оперативно-розшукові справи заводилися в кожному випадку наявності підстав для проведення ОРД (ч. 1 ст. 9 Закону).

З цього можна зробити висновок, що для використання спеціальних прав оперативних підрозділів і для визнання законності самого факту проведення ОРЗ необхідно заздалегідь очікувати настання двох юридичних фактів: по-перше, фактів-подій (тобто підстав

для проведення ОРЗ), перелік яких є вичерпаний і міститься в ч. 1 ст. 6 Закону "Про оперативно-розшукову діяльність"; по-друге, фактів-правозастосування, тобто процесуально-правових дій, спрямованих на прийняття рішення про заведення оперативної - розшукової справи та оформлення прийнятого рішення шляхом винесення постанови про її заведення.

Слід відзначити, що відповідно до положень наказу МВС України від 17.07.2004 № 07 оперативно - розшукова справа категорії "Захист" заводиться лише в разі, коли відома особа готує злочин або вже скоїла його [8].

Яким же чином співвідносяться зазначені положення Закону й Наказу з нормативним обов'язком оперативного підрозділу щодо попередження злочинів? По-перше, Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" і наказ МВС України від 17.07.2004 № 07 виключають можливість здійснення профілактики злочинів саме шляхом проведення оперативно - розшукової діяльності.

Цей висновок можна обґрунтувати тим, що всі юридичні підстави для проведення оперативно - розшукової діяльності за своїм гіпотетичним змістом є криміналізованими, крім тих, які зазначені в п. 2 та 3 ч. 1 ст. 6 Закону "Про оперативно-розшукову діяльність", а також у разі безвісної відсутності особи. Тобто, виходячи з правил конструювання логічних суджень, факт вчинення злочину виступає юридичною підставою для проведення оперативно-розшукової діяльності, де злочин - причина, а здійснення оперативно-розшукової діяльності - наслідок реагування правоохоронців на нього.

Згідно зі змістом п. 1 ч. 1 ст. 6 Закону "Про оперативно-розшукову діяльність" злочин (у будь-якому різноманітті юридичного розуміння цього терміну: закінчений і незакінчений, триваючий або продовжуваний, розкритий або не розкритий тощо) повинен передувати здійсненню оперативними підрозділами ОВСТ оперативно - розшукових заходів. Безумовно, що такий стан правового регулювання профілактичної діяльності оперативних підрозділів ОВСТ України є алогічним щодо всіх існуючих теоретичних концепцій профілактики злочинів і абсурдним стосовно реалій практики.

Незважаючи на те, що профілактика злочинів, відповідно до вимог п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону "Про оперативно-розшукову діяльність" є обов'язком оперативного підрозділу, ані статтями цього закону, ані в положеннях відомчої Інструкції про оперативно-розшукову діяльність в ОВС України не передбачається проведення окремих оперативно - розшукових та оперативно - технічних заходів для здійснення саме профілактики злочинів. Отже, оперативні підрозділи обмежені у своїх повноваженнях щодо вжиття профілактичних дій, оскільки зобов'язані діяти в межах своїх повноважень, відповідно до законів, що становлять правову основу ОРД (п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону "Про оперативно-розшукову діяльність").

У свою чергу, конституційні норми також вимагають від співробітників оперативного підрозділу діяти в спосіб і межах, передбаченими Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України) [9]. З цього виходить, що в разі, коли законом не передбачені способи дій щодо профілактики й запобігання вчиненню злочинів, їх вжиття може вважатися необов'язковим і навіть визнаватися неправомірним.

Використання прав, якими уповноважуються оперативні підрозділи, Закон дозволяє лише для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності. На жаль, законодавець не передбачив у переліку завдань ОРД ані профілактику, ані запобігання вчиненню злочинів, вказавши лише на

припинення. Отже, у Законі України "Про оперативно-розшукову діяльність" міститься два поняття, які утримують у собі суперечності, викликаючи конкуренцію правових норм. З одного боку, обов'язок оперативного підрозділу - здійснювати профілактику правопорушень (п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону), а з іншого - перспектива користуватися своїми правами лише для виконання завдань ОРД (ч. 1 ст. 8 Закону), у змісті яких відсутнє завдання здійснення профілактики та запобігання вчинення злочинів.

Підсумовуючи зазначене, ми дійшли висновку, що нормативно-правова регламентація профілактичної й запобіжної діяльності оперативних підрозділів ОВСТ України має переважно декларативний характер і залишається нормативно неврегульованим питанням.

У Настанові про діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ України з запобігання вчинення злочинів [10], не враховується, що готування до злочину вже є злочином, тільки незакінченим (ч. 2 ст. 13 КК України). Кримінальна відповідальність за готування до вимагання настає, що передбачено ст. 16 КК України. Саме тому заходи, які включаються в обов'язок підрозділів карного розшуку, передбачені п. 3.1.2 (виявлення осіб, які готують злочин) і п. 3.1.3 (документування ознак готування до злочину) Настанови, ніяк не можливо вважати профілактичними або запобіжними, оскільки саме нормативно-правове визначення поняття запобігання злочинів виключає скоєння злочину на будь-якій стадії його вчинення. Крім того, Настанова не враховує й тих фактів, за якими готування до злочину може становити собою закінчений склад іншого злочину. Наприклад, придбання під час готування до розбійного нападу вогнепальної зброї, що є злочином, передбаченим ст. 263 КК України. Такі недостатньо конкретні й розбіжні положення Настанови на практиці призводять до непорозумінь і помилок, які не сприяють профілактиці та запобіганню вчинення злочинів, оскільки діяльність оперативних підрозділів залишається більш спрямованою на вже скоєний злочин, хоч і незакінчений, але ж такий, що буде кваліфікуватися за ст. 14 КК України та статтями, які передбачають кваліфікацію конкретного злочину.

Своєчасне й повне розкриття будь-якого злочину має загальне превентивне значення, але конкретного запобігання в процесі розкриття злочину, на нашу думку, не відбувається, виявляються тільки причини й умови, які сприяють учиненню правопорушення, однак здійснення заходів з їх усунення виходить за межі розкриття злочину [11].

Результати дослідження вказують, що при проведенні оперативно-розшукових заходів із запобігання злочинам оперативні підрозділи ОВСТ повинні користуватись загальним інструментарієм запобігання злочинам: визначення об'єкта; цілеспрямованість на об'єкт профілактичного впливу; вибір форм і методів впливу.

Так для запобігання злочинам на залізничному транспорті в оперативних підрозділах належним чином повинна бути організована оперативна робота з недопущення вчинення таких злочинів з боку осіб так званого криміногенного середовища.

Тактична модель запобігання злочинам на об'єктах залізничного транспорту забезпечується оперативними підрозділами ОВСТ і складається з ряду послідовних етапів: вивчення, аналізу, оцінки інформації, яка є в наявності й визначення напрямку пошуку; оперативно-пошукова робота з виявлення умов, які сприяють учиненню злочинів на об'єктах залізничного транспорту, і осіб, які можуть їх учинити; систематизація й аналіз отриманої інформації; визначення профілактичних заходів; усунення негативних

умов; оцінка ефективності профілактичної роботи.

З огляду на сукупність оперативної обстановки, на нашу думку, у діяльності ОВСТ пріоритетними мають бути оперативно-розшукові заходи запобіжного характеру, здійснення загальної та індивідуальної профілактики злочинів у сфері транспортної діяльності. Лише на основі цих напрямів можна вживати ефективних цілеспрямованих заходів для усунення негативних кримінологічних факторів, прогнозувати появу нових способів учинення злочинів, встановлювати й визначати роль їх учасників.

Діяльність оперативних підрозділів ОВСТ України з запобігання та розкриття злочинів є багатосторонньою, такою, що потребує вирішення цілої низки проблемних питань, які перешкоджають досягненню високого рівня ефективності здійснення оперативно-розшукової діяльності у всіх її напрямках стосовно запобігання й припинення вчинення злочинів. Прогресуюча активність злочинних форм суспільного існування обґрунтовує необхідність подальшого розвитку ОРД як науки й зумовлює актуальність проведення нових досліджень з питань запобігання та профілактики вчинення злочинів на об'єктах транспорту засобами оперативно-розшукової діяльності.

Література

1. Юхно О.О. Теорія та практика оперативно-розшукового запобігання злочинам органами внутрішніх справ: Монографія. - Одеса: Інтерпринт, 2010. - С. 34.
2. Кириченко О.В. Оперативне запобігання злочинам як напрям оперативно-розшукової діяльності // "Шляхи розвитку оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах": матеріали науково-практичної конференції на базі ХНУВС / МВС України, ХНУВС, ННІПФКМ. - Х.: ХНУВС, 2009. - С. 78-79.
3. Козаченко І.П. Оперативно-розшукова профілактика. - К.: КВШ МВД СРСР, 1991. - С. 28-29.
4. Оперативно-розшукова діяльність: навч. посіб. / Є.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, Д.Й. Никифорчук та ін. / За ред. проф. О.М. Джужа. - К.: Правова єдність, 2009. - С. 177.
5. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 22. - Ст. 303.
6. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin?nreg=2135-12>.
7. Положення про Департамент транспортної міліції Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 09.07.2009 № 302. [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2135-12>.
8. Про затвердження Інструкції про оперативно-розшукову діяльність в ОВС України: наказ МВС України від 17 липня 2004 р. № 07. - К., 2004. - 170 с.
9. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
10. Про затвердження Настанови про діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ України з попередження злочинів: наказ МВС України від 25 червня 2001 р. - № 507. - К., 2001. - 14 с.
11. Крепаков І.О. Проблеми правового регулювання профілактики вимагань. - [Електронний ресурс]: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_1/PB-1/PB-1_19.pdf.

*Баранов С.О.,
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри
діяльності ОВС на транспорті та тактико-спеціальної
підготовки Одеського державного університету
внутрішніх справ
Надійшла до редакції 30.09.2012*